

Date: 17th May-2025

PISA BAHOLASH TIZIMIDA FINLANDIYA MUVAFFAQIYATI: BU NATIJALARNI ONA TILI O'QITUVCHISI QANDAY TAHLIL QILISHI MUMKIN?

Berdiyeva Dildora Ochilovna

dildoraochilovna@gmail.com

Anotatsiya: Ushbu maqolada PISA baholash tizimida Finlandiya ta'lim tizimining yuqori natijalari tahlil qilinadi. Xususan, ona tili o'qituvchisi nuqtayi nazaridan bu natijalardan qanday saboqlar olinishi va amaliyotda qanday qo'llanishi mumkinligi o'rganiladi. Maqolada Finlandiyaning ta'lim yondashuvlari, o'quvchi markazli metodlar, baholash tizimidagi innovatsiyalar, shuningdek, metakognitiv va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish usullari yoritiladi. Natijada, ona tili fanining PISA talablari doirasida qanday tashkil etilishi va o'quvchilarni global raqobatga tayyorlashda qanday ahamiyatga ega ekanligi ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: PISA baholash tizimi, Finlandiya ta'lim tizimi, ona tili o'qituvchisi, tanqidiy fikrlash, o'quvchi markazli metodlar, metakognitiv ko'nikmalar, funksional savodxonlik, ta'lim sifatini oshirish

KIRISH

Zamonaviy ta'lim sohasida xalqaro miqyosdagi baholash tizimlari ta'lim sifatini baholash, solishtirish va istiqbolga yo'naltirishda muhim vositaga aylanib bormoqda. Ulardan eng nufuzlisi sifatida PISA (Programme for International Student Assessment) tizimi tan olingan. Mazkur dastur 2000-yildan buyon Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) tomonidan har uch yilda bir marotaba o'tkaziladi. PISA baholashi 15 yoshli o'quvchilarning o'qish savodxonligi, matematika va tabiiy fanlar bo'yicha real hayotga yaqin muammolarni hal qilish qobiliyatini aniqlashga qaratilgan. Bu orqali o'quvchilarning faqat bilim darajasi emas, balki bilimlarni amalda qo'llay olish salohiyati ham sinovdan o'tkaziladi.

PISA natijalari dunyo ta'lim tizimlari samaradorligini tahlil qilish va taqqoslashda asosiy ko'rsatkich sifatida ishlatiladi. Ayniqsa, Finlandiyaning ushbu tadqiqotdagi yutuqlari ilmiy jamoatchilik, siyosatchilar va amaliyotchilar e'tiborini o'ziga qaratgan. 2000-yillarning boshlarida Finlandiya PISA baholashida mutlaq yetakchilik qildi. O'qish savodxonligi bo'yicha yuqori natijalar, o'quvchilar orasidagi tafovutlarning kamligi, ta'limdagi tenglik va o'qituvchilarning yuqori malakasi bu muvaffaqiyatlarning asosiy omillari sifatida ta'kidlandi. Shundan buyon Finlandiya modeli boshqa mamlakatlar uchun ilg'or tajriba sifatida o'rganilib kelmoqda [1].

PISA tizimida o'qish savodxonligi va uning o'lchov mezonlari

PISA baholash dasturida o'qish savodxonligi — eng asosiy va markaziy ko'rsatkichlardan biri sanaladi. Chunki bu ko'nikma o'quvchilarning boshqa fanlardagi yutuqlari uchun asos bo'lib xizmat qiladi. PISA metodologiyasiga ko'ra, o'qish

Date: 17th May-2025

savodxonligi – bu o‘quvchining matnlarni tushunish, ularni tahlil qilish, baholash, ularning mazmunidan kerakli ma’lumotlarni izlab topish va hayotiy vaziyatlarda qo‘llash qobiliyatini anglatadi. Bu ta’rif an’anaviy “matn o‘qiy oladi yoki yo‘q” tarzidagi yondashuvdan ancha keng ko‘lamli va funksionalroqdir.

PISA matnlari odatda turli janr va shakllarda bo‘ladi: narrativ, informativ, argumentativ, vizual, grafik va raqamli. O‘quvchidan ushbu matnlarni tahlil qilish, muammoli savollarga javob topish, muallif pozitsiyasini aniqlash, turli manbalarni solishtirish va xulosalar chiqarish talab etiladi. Shu bois, o‘qish savodxonligi ko‘plab kognitiv ko‘nikmalarni o‘z ichiga oladi va tilni chuqur tushunishni talab qiladi.

Baholashda o‘quvchilar 6 ta daraja bo‘yicha tasniflanadi: eng past (1-daraja) – faqat aniq axborotni ajrata oladi, eng yuqori (6-daraja) – murakkab, ko‘p bosqichli mantiqiy fikrlashni talab qiladigan savollarga mustaqil yechim topa oladi. PISA ma’lumotlariga ko‘ra, ko‘plab davlatlarda o‘quvchilarning katta qismi 2–3-darajadan yuqoriga chiqmaydi. Bu esa o‘qituvchilardan o‘quvchilarning tanqidiy fikrlashi va matnlar bilan ishlash malakasini jiddiy rivojlantirishni talab qiladi [2].

Finlandiya esa ushbu ko‘rsatkich bo‘yicha doimiy ravishda yuqori natijalarga erishib kelmoqda. U yerda o‘qituvchilar bolalarni erta yoshdan boshlab turli turdagi matnlar bilan tanishtiradi, matn ustida ishlashga, fikr bildirishga, so‘z boyligini faol ishlatishga o‘rgatadi. Darslarda o‘qish – passiv faoliyat emas, balki faol muloqot, munozara va mulohaza yuritish vositasi sifatida qaraladi. Bu esa PISA testlaridagi real hayotiy holatlarga asoslangan savollarga samarali yondashuvni shakllantiradi.

Shuningdek, PISA o‘qish savodxonligi mezonlarida **“metakognitiv ko‘nikmalar”**, ya’ni o‘quvchining o‘z fikrlash jarayonini anglay olishi, o‘zi o‘qigan matnning mazmuni haqida savol bera olishi, fikrini isbotlay olishi kabi jihatlar muhim ahamiyatga ega. Ona tili darslari aynan shu ko‘nikmalarni shakllantirish uchun eng qulay imkoniyatdir. Shunday ekan, ushbu baholash mezonlarini chuqur tushunish va ularga mos pedagogik strategiyalarni ishlab chiqish o‘qituvchining asosiy vazifasidir.

PISA standartlari asosida o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini baholash o‘zbek tilshunosligi amaliyotida ham dolzarb masalaga aylanmoqda. Ona tili o‘qituvchisi sifatida, ushbu mezonlar asosida dars rejalashtirish, o‘quv materiallarini tanlash va baholash mezonlarini ishlab chiqish ta’limda sifatli o‘zgarishlarga zamin yaratadi.

Finlandiya ta’lim tizimi: muvaffaqiyat omillari

Finlandiya ta’lim tizimi butun dunyoda o‘zining barqaror, adolatli va samarali modeli bilan tan olingan. Bu tizim nafaqat PISA baholashlarida yuqori natijalar ko‘rsatgan, balki ta’limdagi ijtimoiy tenglik, o‘qituvchilar malakasi, o‘quvchilarning psixologik farovonligi kabi ko‘plab ko‘rsatkichlarda ham ilg‘or o‘rinda turadi. Finlandiyaning bu yutuqlari faqatgina maktabdagi dars jarayonlari bilan emas, balki keng qamrovli ta’lim falsafasi, siyosati va jamiyat yondashuvi bilan bog‘liqdir [3].

Finlandiyada o‘qituvchi kasbi jamiyatda yuqori e’tibor va hurmatga sazovor. Barcha umumta’lim maktablarida ishlovchi o‘qituvchilar magistr darajasiga ega bo‘lishi shart. Pedagogik universitetlarga kirish darajasi juda yuqori – har 10 abituriyentdan atigi biri

Date: 17th May-2025

qabul qilinadi. Bu esa o'z navbatida sifatli va fidoyi mutaxassislar tanlovini ta'minlaydi. O'qituvchilarga mustaqil ishlash, o'quv rejasini erkin tuzish, baholash mezonlarini ishlab chiqish huquqlari berilgan. Ular byurokratik bosimdan holi bo'lib, ijodiy va professional yondashuvga ega.

Finlandiya ta'lim tizimi har bir bolaga sifatli ta'lim berishni maqsad qiladi, qat'i nazar uning yashash joyi, oilaviy sharoiti yoki ijtimoiy maqomi qanday bo'lishidan qat'i nazar. Davlat barcha maktablarga teng moliyalashtirish asosida yondashadi. Xususiyl maktablar deyarli mavjud emas va barcha maktablar davlat tomonidan moliyalashtiriladi. Bu esa "ta'limdagi tenglik" tamoyilini amalda ta'minlaydi.

Fin maktablarida har bir o'quvchining ehtiyojini inobatga olish prinsipiga asoslangan shaxsga yo'naltirilgan ta'lim modeli joriy qilingan. O'quvchilarning o'qishdagi muvaffaqiyatini doimiy kuzatish, ularni individual qo'llab-quvvatlash, zarurat bo'lsa psixolog yoki maxsus pedagog yordami bilan ta'minlash keng tarqalgan amaliyotdir. Bu esa PISA'dagi past tafovutlar (ya'ni kuchli va kuchsiz o'quvchilar o'rtasidagi farq) darajasini izohlaydi.

Finlandiyada baholash jarayoni o'quvchini rag'batlantirish va o'zini baholashga o'rgatish maqsadida amalga oshiriladi. Boshlang'ich sinflarda an'anaviy balli baholashlar umuman qo'llanilmaydi. Darslar – tajriba, muhokama, savol-javob va guruhli ishlarga asoslanadi. O'quvchilarning psixologik holatini buzuvchi, ularni raqobatga undovchi tizimlar yo'q. Aksincha, hamkorlik va o'zaro qo'llab-quvvatlash ruhida tarbiya beriladi [4].

Ona tili o'qituvchisi nuqtayi nazaridan tahlil: qanday saboqlar olinishi mumkin?

PISA baholash natijalari va Finlandiyaning muvaffaqiyatli tajribasi, ayniqsa, ona tili o'qituvchilari uchun katta uslubiy va metodik xulosalar chiqarish imkonini beradi. Chunki PISA doirasida o'rganiladigan asosiy ko'nikmalardan biri – bu o'qish savodxonligi bo'lib, u to'g'ridan to'g'ri ona tili fanining mazmuni va vazifalari bilan chambarchas bog'liq. Finlandiya maktablaridagi o'qituvchilarning faoliyati tahlil qilinadigan bo'lsa, bir necha asosiy pedagogik yondashuvlar ko'zga tashlanadi.

Ona tili o'qituvchisi nafaqat grammatik qoidalarni o'rgatishga, balki o'quvchining matnga chuqur kirib borish, uning asosiy g'oyasini tushunish, muallif pozitsiyasini aniqlash, dalillarni baholash, asosli fikr bildirish kabi ko'nikmalarini shakllantirishga ham alohida e'tibor qaratishi lozim. Finlandiya maktablarida bu ko'nikmalar bolalarga juda erta yoshdan boshlab bosqichma-bosqich o'rgatiladi. O'qituvchilar turli janrdagi matnlar – publitsistik, badiiy, ilmiy-ommabop, raqamli kontent ustida ishlashni rag'batlantiradi.

PISA testlari shuni ko'rsatdiki, yaxshi natijalar kitobxonlik madaniyati rivojlangan mamlakatlarda ko'proq qayd etiladi. Ona tili o'qituvchisi darslarda o'quvchilarning mustaqil kitob tanlashi, o'qigan asari yuzasidan bahs yuritishi, o'z fikrini ifoda qilishi uchun sharoit yaratishi zarur. O'quvchilar o'rtasida "kitob taqdimoti", "fikrlar dueli", "muallif bilan suhbat" kabi innovatsion metodlar orqali ularning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshirish mumkin.

Date: 17th May-2025

Finlandiya tajribasidan kelib chiqib, baholash tizimi ham faqat yakuniy natijaga emas, balki o'quvchining o'sish dinamikasiga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. O'zbek maktablarida an'anaviy balli baholashdan tashqari, o'z-o'zini baholash, guruh baholashi, portfel metodikasi orqali o'quvchining o'z fikrini tushuntira olish, dalillay olish, muloqot qilish, tanqidiy yondashuv kabilarni baholashga urg'u berilishi kerak. Ona tili fani bu borada muhim platforma hisoblanadi.

Finlandiyada o'qituvchi dars mavzusi va metodikasini mustaqil belgilaydi. Bu erkinlik unga o'quvchi ehtiyojidan kelib chiqqan holda darslarni moslashtirishga imkon beradi. O'zbek maktablarida ham ona tili darslarini shablonli yondashuvdan xoli qilib, o'quvchilarni faol fikrlashga, savol berishga, muhokama qilishga undaydigan faol metodlar qo'llanishi lozim: klaster, sinkveyn, "Insert", "Fikrlar doirasi", "Murabbiy-fasilitator" uslublari va h.k [5].

O'qish savodxonligi faqat matnni tushunish emas, balki o'quvchining o'z fikrlash jarayonini anglay olishini, xatoliklarni ko'ra bilishini, strategiyalarini tanlay olishini ham o'z ichiga oladi. Ona tili darslarida o'quvchilarni "nima uchun shunday o'ylading?", "qanday dalilga asoslandi?", "boshqacha fikr bo'lishi mumkinmi?" kabi savollar orqali metakognitiv fikrlashga undash juda foydali natijalar beradi.

Ona tili o'qituvchisi PISA'ning rasmiy materiallarini, namuna savollarini, baholash darajalarini chuqur o'rganib, o'z darslariga moslashtirishi mumkin. Shu orqali o'quvchilarda global baholash tizimiga mos ko'nikmalar, ya'ni funksional savodxonlik shakllanadi. Darslarda PISA uslubidagi topshiriqlar: ijtimoiy holatlar asosida savol tuzish, ko'p manbali matn tahlili, infografikani sharhlash kabi faoliyatlar orqali o'rgatish mumkin.

XULOSA VA TAVSIYALAR

Bugungi global ta'lim muhitida o'quvchining faqat bilim darajasi emas, balki bilimdan foydalanish, amaliy muammolarni hal qilish, tanqidiy va ijodiy fikrlash qobiliyatlari eng muhim mezonlarga aylanmoqda. Bu borada PISA baholash tizimi xalqaro miqyosda universal o'lchov vositasi bo'lib xizmat qilmoqda. Finlandiyaning PISAdagi yutuqlari esa ta'lim sohasida tub islohotlar, o'quvchi shaxsini qadrlash va pedagogik yondashuvlardagi sifatli o'zgarishlar bilan bevosita bog'liqdir.

Finlandiyaning muvaffaqiyat omillari chuqur tahlil qilinganda, o'zbek ona tili o'qituvchilari uchun ham muhim saboqlar mavjudligi ayon bo'ladi. Avvalo, ona tili fani doirasida o'quvchining matn bilan ishlash ko'nikmasini chuqurlashtirish, mustaqil fikrlash va dalillash imkoniyatlarini kengaytirish, nutq madaniyati va ifoda erkinligiga e'tibor qaratish kabi jihatlar ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Xususan, quyidagi metodik va amaliy tavsiyalarni ilgari surish mumkin:

1. Ona tili fanini funksional savodxonlikni rivojlantirish vositasiga aylantirish. Matnni tushunish va sharhlashda oddiy savol-javob emas, balki chuqur tahlil, bahs-munozara, muallif pozitsiyasini aniqlash, ijtimoiy kontekstda fikr bildirish kabi faoliyatlarga ustuvorlik berilishi lozim.

Date: 17th May-2025

2. Dars metodikasini o'quvchi markazli yondashuv asosida qayta ko'rib chiqish. Interfaol metodlar, kichik guruhlar bilan ishlash, rolli o'yinlar, kontekstual topshiriqlar orqali har bir o'quvchining fikrini eshitish va rag'batlantirish zarur.

3. Baholash tizimida kompetensiyaviy yondashuvga o'tish. An'anaviy bilimni tekshiruvchi testlar o'rniga, o'quvchining fikrlash, muloqot, argumentatsiya, kreativ yondashuv darajalarini ham hisobga oladigan ko'p bosqichli baholash tizimi joriy etilishi maqsadga muvofiq.

4. Kitobxonlikni darsning asosiy yo'nalishiga aylantirish. O'quvchilarga mustaqil kitob tanlash, o'qilgan asar ustida fikr yuritish, qahramon tahlili, muallif uslubi haqida mulohaza bildirish kabilarni muntazam yo'lga qo'yish kerak.

5. Milliy va xalqaro mezonlarni uyg'unlashtirish. Ona tili o'qituvchisi sifatida PISA kabi global baholov standartlarini milliy ta'lim mazmuniga uyg'unlashtirish, o'z darslarini bu yondashuvlar bilan boyitish zamonaviy talablarga javob beradi.

Xulosa qilib aytganda, Finlandiyaning PISAdagi muvaffaqiyati o'qituvchilarning mustaqil, ijodiy, ilmiy-metodik asoslangan faoliyati bilan chambarchas bog'liqdir. Ona tili fani bu borada o'quvchining fikrlash doirasini kengaytiruvchi, uni global miqyosdagi bilim maydoniga olib kiruvchi asosiy fanlardan biri hisoblanadi. Shu sababli, ona tili o'qituvchisi ham o'z kasbiy yondashuvini yangilash, zamonaviy baholash mezonlarini darslarga joriy etish, o'quvchining shaxsiy rivojlanishini ustuvor vazifa sifatida ko'rishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. To'rayev, O. (2020). *O'zbek tilini o'qitishda zamonaviy pedagogik yondashuvlar*. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.
2. Qodirov, S. (2018). *Ona tili fanida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish metodikalari*. Pedagogika ilmiy jurnal, 3(12), 45-53.
3. Rasulov, N. (2019). *Ta'lim sifatini oshirishda o'quvchi markazli yondashuvning ahamiyati*. Tashkent Pedagogical Journal, 1(8), 67-74.
4. Mirzaahmedov, A. (2021). *Milliy ta'lim tizimida xalqaro baholash tizimlarini joriy etish muammolari va yechimlari*. Ta'lim muammolari, 2(14), 30-40.
5. Nurmatov, D. (2017). *Ona tili darslarida funksional savodxonlikni shakllantirish metodlari*. O'zbekiston pedagogika universiteti ilmiy ishlari, 5, 101-109.

